

**Analiza filosofică și imaginarul
socio-cultural**

Gerard STAN*

Adevărul ca asertabilitate garantată Scurtă evaluare critică

Abstract: The main purpose of this investigation is to identify counterarguments that can be made to the idea of truth understood as warranted assertability. From my point of view, this approach of truth has a number of drawbacks: the concept of assertability is unclear; there is no overlap between the meaning of the concept of truth and the concept of warranted assertability; warranted assertability may be equated with the local epistemic consensus, paving the way for epistemic relativism; warranted assertability involves a confusion between truth and foundation of knowledge; the theorists of warranted assertability accept as unproblematic the idea that we can talk about a ‘complete theory’ or a ‘final stage of the research’. My belief is that the idea of truth understood as warranted assertability has some undeniable merits: it promotes a fallible image about knowledge, it emphasizes that every epistemic effort depends on certain standards of foundation and it highlights that the possibility of reaching the truth depends on the efforts of the researcher to test and to found his opinions.

Keywords: truth, warranted assertability, pragmatism, epistemic relativism, epistemic consensus

Abordările tradiționale, de factură metafizică, susțin că adevărul constă fie într-o relație între o propoziție și o stare de lucruri, fie într-o relație a unui enunț cu set de enunțuri dat. Astfel de teorii sunt esențialiste (cred că întrebarea „Ce este adevărul?” reprezintă o problemă filosofică autentică și că această întrebare poate primi un răspuns), absolutiste (cred că fiecare propoziție posedă condiții precise, „absolute”, de adevăr), non-epistemice (adevărul există și dacă nu este cunoscut de cineva), sunt teorii de tip spectator (pentru a ajunge la adevăr un subiect epistemic e suficient „să vadă” corect). În plus, sunt teorii care ne spun „în principiu” ce este adevărul, dar nu ne dau indicații detaliate necesare pentru a putea organiza investigații în vederea stabilirii faptului dacă un enunț anume este sau nu adevărat.

* Universitatea „Al. I. Cuza” Iași.

Abordările de sorginte pragmatistă sunt oarecum opusul celor clasice, de tip metafizic. Sunt teorii non-esențialiste, failibiliste, de tip epistemic, teorii de tip actor (altfel spus, pentru ca un subiect epistemic să stabilească adevărul unui enunț trebuie să întreprindă o serie de acțiuni concrete). În plus, sunt teorii ce nu au pretenția că rezolvă ce este în principiu adevărul (pentru unii pragmatişti aceasta nici nu mai reprezintă o problemă filosofică autentică), având mai degrabă un *caracter operațional*. Totuși, cele două categorii de teorii nu ar trebui percepute ca excluzându-se reciproc. Într-un volum dedicat filosofiei lui Rorty, Bilgrami argumentează consistent distincția între punctul de vedere la persoana întâi al cercetătorului și punctul de vedere la persoana a treia asupra adevărului înțeles, din această perspectivă, ca proprietate reală (Bilgrami 2000, 242-261). Astfel, teoriile de tip metafizic asupra adevărului ar reprezenta punctul de vedere la persoana a treia asupra adevărului, pe când teoriile de tip pragmatist ar reprezenta punctul de vedere asupra adevărului la persoana întâi. Dacă acceptăm această distincție, teoriile de tip pragmatist nu au cum să invalideze teoriile de tip metafizic asupra adevărului. Nici nu pot scoate din discuție tipul de investigație filosofică ce gravitează în jurul clarificării naturii proprietății „adevărat”.

Una dintre teoriile adevărului ce îmbrățișează tacit multe dintre presuposițiile pragmatiste standard este cea a asertabilității garantate. Abordarea asertabilității garantate a adevărului o putem întâlni la pragmatişti clasici precum Charles Peirce și John Dewey, dar și la Wilfrid Sellars sau Hilary Putnam. Ca o premisă explicită, adevărul este văzut drept o chestiune publică: nu este nici rezultatul unor aventuri epistemice solitare, nici rezultat al unor bruște iluminări. A desemna un enunț drept adevărat presupune existența unui câmp al testării credințelor prin prisma capacităților lor de a ne orienta în lumea reală. Dar și un câmp al dialogului științific, unde enunțurile pot fi asertate și testate intersubiectiv. Când un enunț este declarat adevărat, nu se întâmplă datorită unor proprietăți intrinseci, ci pentru că poate „conduce” către fenomenele descrise într-o manieră neproblematică. În plus, un enunț adevărat este un enunț ce merită să fie asertat, exprimă o credință ce s-a dovedit valoroasă în procesul apropierii de un anumit fenomen. Prin urmare, un enunț p merită să fie asertat doar atunci când asertarea sa este justificată sau garantată, când avem probe suficiente în favoarea sa sau când putem indica o succesiune de operații prin care p poate fi probat. Practic, asertarea lui p nu este doar simpla sa rostire, ci punctul final al unor investigații menite să testeze p . Altfel spus, p este adevărat pentru un

subiect epistemic S dacă și numai dacă S consideră că are suficiente dovezi să susțină p în fața unui contraopinent R. Pe de altă parte, R ar trebui să accepte adevărul lui p doar pentru că S asertează că p . Pe scurt, un enunț p este adevărat dacă și numai dacă este asertabil.

Problema cea mai importantă a acestei teorii poate fi formulată sub forma unei întrebări: Cum ajunge S în situația de a crede că are suficiente dovezi pentru a aserta p ? Răspunsul pe care îl dau cei mai mulți dintre adepții acestei abordări este unul de genul următor: după ce S a făcut o investigație amănunțită privind faptele ce garantează adevărul lui p și a ajuns la finalul acelei investigații pe care ar întreprinde-o, crede el, orice ființă rațională în condiții ideale de cercetare, este îndreptățit să aserteze p . S, la finalul cercetării, ar ajunge la un fel de teorie completă și comprehensivă asupra faptului desemnat prin p . Astfel, după Peirce „folosindu-ne de legile percepției, putem stabili prin raționament cum anume sunt lucrurile în realitate, astfel încât orice om, dacă are suficientă experiență, și raționează îndeajuns asupra ei, va ajunge la singura concluzie adevărată.” (Peirce 1955, 18). Cu alte cuvinte, adevărul unui enunț ar fi un gen de final al unei investigații pe care ar putea-o realiza o ființă rațională în condiții ideale de cercetare.

Și John Dewey înclină către o înțelegere a adevărului ca asertabilitate garantată atunci când susține că „adevărul devine o colecție de adevăruri; iar aceste adevăruri constituente sunt la dispoziția celei mai bune metode de cercetare/investigare (*inquiry*) și testare factuală; metode care, dacă e să le numim cu un singur nume, reprezintă știința.” (Dewey 1973, 279). Pe urmele lui Peirce, Dewey este convins că adevărul nu poate fi stabilit decât în urma unui proces de investigare și de testare experimentală. Până ce un enunț nu a fost testat, rămâne doar o simplă ipoteză. O ipoteză poate fi judecată ca fiind adevărată doar în funcție de consecințele punerii sale în aplicare. Astfel, „sintetizând, putem spune că, pentru a fi adevărată, o judecată trebuie să îndeplinească două condiții: în primul rând, ea trebuie să fie justificată, adică să fie produsul unei investigații care a fost realizată cu scopul de a soluționa o problemă dată; în al doilea rând, ea trebuie să rezolve problema care a determinat formularea acestei judecăți în calitate de soluție posibilă a ei.” (Bișa 2004, 36-37).

Hilary Putnam, mergând pe urmele lui Kant, crede că „un element de cunoaștere (o ‘judecată adevărată’) este o judecată pe care o ființă rațională ar accepta-o dacă ar avea o experiență suficientă de tipul pe care o asemenea ființă ar fi în măsură să îl aibă. ‘Adevărul’ în orice alt sens ne este inaccesibil și nu poate fi conceput de către noi. Adevărul este, în

ultimă instanță, ce ni se potrivește.” (Putnam 1981, 64). O abordare apropiată întâlnim și la W. Sellars (1968, 91-150).

Scopul acestei scurte cercetări nu este acela de a expune exhaustiv diversele variante ale teoriei adevărului înțeles ca asertabilitate garantată; în rândurile de mai sus, sper că am reușit să-i creionez ideile de bază. În ciuda convingerii susținătorilor săi, acest tip de abordare a adevărului trebuie să facă față unor serioase obiecții. Pe scurt, cele mai semnificative contraargumente la adresa sa le pot formula și sistematiza astfel:

1. Sensul conceptului de „asertabilitate” nu este clar. Ce înseamnă până la urmă că un enunț este asertabil? Că poate fi rostit? Că poate fi întemeiat? Că poate fi probat? Pentru a găsi un răspuns la această întrebare, putem căuta un indiciu la Peirce. După filosoful american, „ceea ce asertează orice propoziție adevărată este real, în sensul de a fi așa cum este indiferent de ceea ce putem crede tu sau eu despre el.” (Peirce 1990, 198). Dar ce garanții putem avea că ceea ce este luat drept final al investigației și asertat drept adevărat este chiar real? Și cum stabilim că ceva este real? Este realitatea un temei al asertabilității și, implicit al adevărului, sau putem considera asertarea un criteriu al realității, luând drept real ceea ce este asertat (uneori în mod eronat)?

2. Sensul conceptului de „asertabilitate garantată” nu coincide cu sensul conceptului de „adevăr”. Diferența dintre cele două concepte poate fi pusă în evidență prin argumentul întrebării deschise: „ p este asertabil, dar p este adevărat”? Dacă cele două concepte ar avea același înțeles, întrebarea ar fi lipsită de sens. Dar lucrul acesta nu se întâmplă, întrebarea formulată având sens. Prin urmare „adevărat” nu este identic cu „asertabil”. În acest sens se pronunța și Rorty. „Nu cred că ‘asertabilitate garantată’ și ‘adevăr’ înseamnă același lucru. În anumite contexte, aceste două expresii se pot substitui reciproc, în altele nu. Ele nu pot fi, de exemplu, utilizate intersanjabil atunci când vorbim despre adevăr pentru a descrie proprietatea unor deducții valide. În schimb, atunci când este vorba de a inculca o deprindere de exactitate sau de a instaura un climat de încredere, contează prea puțin termenul pe care îl folosim.” (Engel and Rorty 2007, 68).

3. Teoria asertabilității garantate presupune un background asigurat de un gen de raționalitate universală, ale cărei standarde epistemice ar fi îmbrățișate automat de orice ființă interesată de investigarea unei credințe p . Epistemic vorbind, ceea ce trece drept dovada suficientă pentru S în favoarea lui p , nu trebuie să treacă în mod necesar drept dovada suficientă în favoarea lui p pentru R . Este rațional să ni-i imaginăm pe S și R ca subiecți epistemici având idealuri și standarde diferite ale cunoașterii.

Dinamica științei reale ilustrează pe deplin faptul că epoci și oameni de știință diferiți au standarde de justificare diferite. Adică, în cele din urmă, au măsuri diferite pentru ceea ce poate fi socotit drept adevărat. Dacă prin S înțelegem un subiect epistemic colectiv, o comunitate epistemică, asertabilitatea garantată devine echivalentă cu o formă de consens local, cu standarde locale și teste stabilite de membrii comunității respective pentru evaluarea adevărului. Astfel, dincolo de tensiunea dintre asumarea tacită a unei raționalități epistemice universale și susținerea explicită a standardelor locale în evaluarea eforturilor cognitive, teoria adevărului asertabilitate ar deschide poarta diverselor forme de relativism, tribalism epistemic și scepticism. Totuși, niciun adept al teoriei adevărului înțeles ca asertabilitate garantată nu susține că testele potrivite pentru probarea unei credințe s-ar stabili, în ultimă instanță, doar prin consensul unui grup (cu toate că acest consens este inevitabil și necesar), ci pe baza relevanței testelor propuse în raport cu conținutul acelor credințe.

4. Teoria adevărului înțeles ca asertabilitate garantată ar presupune o confuzie între „adevăr” și „întemeiere”. Când S indica probe sau un set de teste în favoarea lui p , S mai degrabă construiește un temei în favoarea lui p , decât îi demonstrează adevărul. Dar tocmai în virtutea acestor temeieri, p este admis drept adevărat în cele din urmă. Or, această cvasi-identificare a adevărului cu întemeierea nu poate fi admisă din mai multe motive. Dar, așa cum preciza și Pascal Engel, dacă am accepta identitatea dintre adevăr și întemeiere, negarea unui enunț ar fi totuna cu afirmația că el nu este asertabil în mod garantat. „Dar nu este deloc același lucru să spui că monstrul din Loch Ness nu există și să spui că nu este asertabil în mod garantat că monstrul din Loch Ness nu există” (Engel and Rorty 2007, 36). Un al doilea motiv împotriva acceptării identității dintre adevăr și întemeiere vizează faptul că ori de câte ori S are temeieri pentru a aserta p , S are și temeieri pentru a crede că p este adevărat. Dar de aici nu rezultă că „S are temeieri să accepte p ” este același lucru cu „ p este adevărat”. De fapt, spune Pascal Engel, „atunci când avem motive să asertăm sau să credem o propoziție, noi avem și motive să o credem adevărată. Nu se poate, prin urmare, susține că ‘adevărat’ și ‘justificat’ înseamnă același lucru, deoarece ‘justificat’ presupune însăși noțiunea de adevăr.” (Engel and Rorty 2007, 36). Un al treilea motiv împotriva acceptării identității dintre adevăr și întemeiere este faptul că deseori asertăm o credință întemeiată, dar credința respectivă se dovedește a fi în cele din urmă falsă. Este celebru exemplul enunțului „Pământul este plat”. Timp de secole, atât savanții cât și oamenii obișnuiți au avut temeieri epistemic suficiente pentru a aserta această credință în condițiile în care

acesta era falsă. Dacă adevărul înseamnă asertabilitate, cu se face totuși că oamenii pot aserta în mod întemeiat propoziții false?

5. Teoria adevărului înțeles ca asertabilitate garantată ar presupune, implicit sau explicit, că putem vorbi neproblematic despre „teorii complete” sau un „stadiu final al cercetării”. Totuși, după Michael Williams, nu avem nici măcar cea mai vagă idee despre cum ar arăta o teorie completă și comprehensivă în mod ideal sau despre cum ar fi ca cercetarea să aibă un final (Williams 1980, 269). Orice argument formulat pentru a susține că o cercetare ar fi ajuns la final nu poate fi decât un simplu exercițiu de imaginație. Richard Rorty, la rândul său, criticând punctul de vedere apărut de Peirce, spunea: „Totuși, redefinirea peirceană folosește un termen – ‘ideal’ – care e la fel de dubios ca și termenul ‘corespunde’. Pentru a-l face mai puțin dubios Peirce ar trebui să răspundă la întrebarea ‘De unde știm că am ajuns la finalul cercetării și că nu am obosit doar sau că ne lipsește imaginația?’ Această întrebare e la fel de ciudată ca ‘De unde știm că suntem într-o relație de corespondență cu realitatea, și nu doar răspundem corect, convențional, la stimuli?’ Ideea lui Peirce de ‘final al cercetării’ ar putea avea sens dacă am putea detecta o convergență asimptotică în cercetare, însă o astfel de convergență pare un fenomen local și de scurtă durată.” (Rorty 2000, 224). Cu alte cuvinte, nu putem trage concluzia că am ajuns la capătul drumului doar pentru că avem un deal în față; nu putem fi convinși că am ajuns la finalul unei investigații doar pentru că avem impresia la un moment dat că am ajuns la finalul acelei investigații.

Credința mea este că abordarea adevărului ca asertabilitate garantată, în ciuda criticilor care îi pot fi aduse – și nu sunt nici simple, nici puține – are câteva merite incontestabile: promovează în subsidiar o viziune failibilistă, nedogmatică, asupra cunoașterii, deschisă la revizuire, subliniază dependența oricărui efort epistemic de anumite standarde de cunoaștere și de anumite standarde argumentativ-explicative acceptate tacit sau explicit și, nu în ultimul rând, subliniază că posibilitatea atingerii adevărului depinde de eforturile cercetătorului ce încearcă să-și testeze și să-și întemeieze credințele. Abordarea asertabilității garantate transformă adevărul într-o idee regulativă a jocurilor desfășurate în câmpul cu orizonturi greu scrutabile al cunoașterii.

Referințe

- BILGRAMI, Akeel. 2000. "Is Truth a Goal of Inquiry". In *Rorty and his Critics*, edited by Robert B. Brandom, 242-261. Oxford: Blackwell Publishers.
- BIȘA, Dan Robert. 2004. *Teoria adevărului în pragmatismul clasic*, <http://www.equivalences.org/periodiques/arguments-3/drbr-pragmatism.pdf>.
- DEWEY, John. 1973. "Experience and Nature". In *The Philosophy of John Dewey*, edited by John McDermott. Chicago: The University of Chicago Press.
- ENGEL, Pascal and Rorty, Richard. 2007. *La ce bun adevărul?*, București: Editura Art.
- PEIRCE, Charles. 1955. „The Fixation of Belief”. In *Philosophical Writings of Peirce*, selected and edited with an Introduction by Justus Buchler, 5-22. New York: Dover Publications.
- PEIRCE, Charles. 1990. „Ce este pragmatismul?”. În *Semnificație și acțiune*, 177-202. București: Editura Humanitas.
- PUTNAM, Hilary. 1981. *Reason, Truth, and History*. Cambridge, London, New York: Cambridge University Press.
- RORTY, Richard. 2000. „Pragmatismul, Davidson și adevărul”. În *Obiectivitate, Relativism și Adevăr. Eseuri filosofice 1*, 236-274. București: Editura Univers.
- SELLARS, Wilfrid. 1968. *Science and Metaphysics. Variations on Kantian Themes*. London: Routledge & Kegan Paul.
- WILLIAMS, Michael. 1980. "Coherence, Justification and Truth". *Review of Metaphysics*, XXXIV (2): 243-272.